

7. Поспелов Н.С. Об основных тенденциях в развитии структурных типов сложноподчиненного предложения в русском литературном языке XIX века // *Otázky slovanské syntaxe*. – Praha, 1962. – S.269 – 274.
8. Стеценко А.Н. Исторический синтаксис русского языка. – М.: Высшая школа, 1977. – 352 с.

ЛП – Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – Т.2. – 938 с.

The article deals with the semantic and structural peculiarities of temporal clauses in *Ipatiivskyi* chronicle; functioning of subordinate conjunctions and correlative words.

Key words: complex sentence, temporal clause, subordinating conjunctions, correlative words.

О.П. Сулима

СИНТАКСИЧНА ТРАНСПОЗИЦІЯ ІМЕННИКОВИХ ФОРМ У ПОЗИЦІЮ ПРЕДИКАТА

У статті розглянуто явище транспозиції на синтаксичному рівні, з'ясовано особливості цього процесу в сучасній українській мові на основі аналізу транспонування відмінкових форм іменника у позицію предиката (складеного іменного присудка).

Ключові слова: транспозиція, трансляція, перехід, синтаксична позиція предиката.

Одиниці різних мовних рівнів у структурі реченні (висловлення) можуть зазнавати різних змін. Переосмислення семантики лексичних одиниць, асоціації значеннєвих відтінків, відповідно до комунікативної настанови мовця впливають на вибір словоформи певного класу слів для реалізації властивих їм синтаксичних функцій або вторинних, зумовлених характером відображуваної ситуації. Унаслідок цього відбувається розширення функціональних можливостей лексем. Порівнявши визначення частин мови і синтаксичних членів речення у ранніх і сучасних дослідженнях, можна констатувати, що дотепер немає чіткості у кваліфікації лексико-граматичних розрядів слів за виконуваними синтаксичними функціями. Так, наприклад, для форм називного – підмета, для знахідного – об'єкта, для форм орудного відмінка іменника визначають основну (первинну) функцію знаряддя або способу дії та ін. [1, 63-75]. Однак вторинні функції системно не описані. Пропонована стаття присвячена аналізу іменникових форм у функції предиката, з'ясуванню особливостей процесу їх транспонування.

Метою дослідження є аналіз синтаксичної транспозиції відмінкових форм іменника до дієслова як засобу вираження семантики іменного присудка.

Утворення нового слова може бути пов'язаним з його переходом із однієї частини мови в іншу. Таке перетворення дістало назву конверсії (вперше термін ужив англійський мовознавець Р.Суїн у книзі *New English grammar* у 1891 році), пізніше з'явилися терміни “транспозиція” (Ш.Баллі), „трансляція” (Л.Теньєр), “субституція” (М.Ф.Лукін), “трансформація”, “перехід” (В.В.Бабайцева, О.М.Кім, О.С.Кубрякова).

За останні роки морфологічну транспозицію досліджено у романо-германських мовах (зокрема англійській, німецькій і французькій), оскільки саме у цих мовах транспозиція є одним з найпродуктивніших способів деривації. В українському мовознавстві до проблеми транспонування словоформ різних частин мови зверталися І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, конверсію прикметника дослідили І.А.Пасічник, В.А.Тимкова, числівника – Н.М.Попович. Транспозиція ж іменника в українській мові досі не була об'єктом спеціального дослідження.

Традиційно під транспозицією розуміють перехід будь-якої мовної одиниці до розряду іншої, тобто “використання однієї мовної форми у функції іншої форми – її протичлена в парадигматичному ряду” [9, 519; 2, 692]. У вузькому значенні під терміном “транспозиція” розуміють “переведення слова з однієї частини мови в іншу або його вживання у функції іншої частини мови” [7, 53]. Проте, на думку М.Ф.Лукіна, у мові спостерігається не перехід однієї одиниці до розряду іншої, а “лексико-граматична субституція – утворення словоформами якоїсь частини мови своїх вторинних форм (трансформ) і вживання їх у ролі субститутів – заступників конкретних або потенційних слів інших частин мови” [10, 50].

В.М.Мігірін наголошує на розмежуванні таких випадків: “1. Слово однієї частини мови трансформується у слово іншої частини мови (мається на увазі субстантивація, ад’єктивація...). 2. Один член речення трансформується в інший, наприклад, прямий додаток перебирає на себе функцію підмета, обставина – функцію присудка або означення тощо” [12, 41]. У пропонованій статті саме останнє положення лягло в основу кваліфікації іменникових форм у предикат як їх вторинної функції.

Традиційно розрізняють синтаксичний і морфологічний переходи. Розглянемо ці різновиди детальніше. Як уже зазначалося, морфологічна транспозиція властива для романо-германських мов. Так, у німецькій мові звичним є перехід дієслівної форми інфінітива у розряд іменників [15]. Субстантивація відбувається шляхом додавання артикля середнього роду, який сигналізує про категоріальні зміни дієслівної лексеми і перехід її до розряду іменників: **rufen – das Rufen** (кричати – крик); **sitzen – das Sitzen** (сидіти – сидіння (процес)); **abkommen – das Abkommen** (домовлятися – угода) тощо. Транспозиція у такому разі супроводжується збереженням повного або часткового семантичного зв’язку похідного і слова-мотиватора. Адже повна втрата зв’язку спостерігається рідко., насамперед відбувається зміна семантичних зв’язків слова. Так, субстантивовані дієслова вільно приєднують атрибутивні поширювачі, що узгоджуються в усіх формах: **das laute, lange Rufen – des lauten, langen Rufens, dem lauten, langen Rufen, das laute, lange Rufen**. Такі процеси відбуваються без жодних умов – будь-яке, навіть новоутворене, дієслово може субстантивуватися.

В українській мові жодна лексема не може так легко переходити до розряду іншої частини мови. Наприклад, хронологічно можна простежити перехід іменників у прийменники (коло, назустріч) або на прикладі переходу форм орудного відмінка іменника зі значенням різних часових проміжків, прийменниково-відмінкових форм у прислівники (днями, роками). Такі зміну категорійного значення під впливом виконуваної синтаксичної функції В.М.Мігірін пропонує кваліфікувати як морфолого-синтаксичну транспозицію [12, 41].

Морфолого-синтаксична транспозиція (зокрема субстантивація, інтер’єктивація, адвербіалізація тощо) є продуктивним способом словотворення в українській мові. Проте актуальним на разі є дослідження передусім синтаксичної трансформації. Дослідники звертають увагу на те, що, виступаючи певним членом речення, слово або скорочує “обсяг абстракції, або разом зі скороченням обсягу абстракції набувають додаткового значення, властивого іншій частині мови” [11, 133], або повністю змінюють характер узагальнення (тобто під впливом нетипових синтаксичних зв’язків, змінюють і морфологічні ознаки) [13, 33]. Так, у реченні *Діла небагато в Насті: ще тоді вона тільки з дітей виходила* (Марко Вовчок, 261) дієслово спрямованого руху **виходити**, вживаючись у ролі зв’язки у іменному присудку, змінює семантику: характеризує стан особи. Взаємовплив лексем у складеному присудкові відчутний: дієслово змінює належність до лексико-граматичної групи, а іменна частина “**з дітей**” виражає не об’єкт, а у складі присудка доповнює дієслівне значення стану. У реченні *Вони [побутові речі] саме почали входити в моду* (Б.Жолдак, 220) те ж дієслово (**почали**) “**входити**” разом з іменною частиною “**в моду**” позначає предикативну ознаку, оскільки вживається з іменником іншої семантики, отже, відбувається скорочення обсягу його абстракції.

А.Б.Шапіро [17, 71-85], досліджуючи другорядні члени речення, звернув увагу на те, словоформи у неосновній синтаксичній функції можуть набувати додаткових значень, зближуючись або частково перебираючи на себе функції головних членів. Так, у реченні *А я піду ізнов у суеті* (Г.Чубай, 47) за традиційними поглядами словоформу “**у суеті**” слід кваліфікувати, як обставину способу дії. Проте за синтаксичним зв’язком у реченні ця форма однаковою мірою характеризує і підмет, і присудок, оскільки вербалізує передусім атрибутивні відношення, що корелюють із предикативними: *я піду – яким? як? у якому стані? – у суеті*. “Властивий їм [словоформам – *О.С.*] елемент предикативності може дуже різко послаблювати їх функцію як другорядного члена речення” [17, 83]. А.Б.Шапіро серед конструкцій, що здатні до транспонування у позицію присудка, називає і форми непрямих відмінків іменників без прийменника або з прийменником, які служать для опису зовнішнього вигляду особи або предмета [15, 83], на це значення може нашаровуватися додаткове: наприклад, каузатив певного стану: *Юний детектив у розпачі й розчаруванні опустив очі* (Є.Дудар, 310).

Перехід означень у позицію предиката відбувається тоді, коли він виражений повнозначним дієсловом семантичної групи руху, переміщення, стану. У науковій літературі щодо таких переходів немає єдиного погляду. Деякі лінгвісти другорядні члени у таких реченнях (і навіть у реченнях з нульовою зв’язкою) називають предикативним іменем, предикативним членом, речовим членом, призв’язковим членом, предикативним атрибутом, предикативним детермінантом (Л.А.Булаховський, Л.Д.Чеснокова, Р.Мразек, Я.Светлик, О.Смирницький, Е.Кршижкова). Проте така

кількість термінів стосовно одного поняття містить одне основне визначення: предикативний член речення. Отже, це лише підтверджує судження В.М.Мігіріна про виокремлення синтаксичної транспозиції. У реченні *...Помолиться до матері божої, до тої, знаєте, що в такій синій платині* [хустці] (Лесь Мартович, 25), атрибутивна синтаксема **в такій синій платині**, характеризуючи зовнішню ознаку суб'єкта (підмета, вираженого займенником **що**), переходить у предикат.

О.С.Кубрякова і В.О.Гуреев стосовно вибору лексеми для заповнення синтаксичних позицій висловили таку думку: "синтаксична поведінка слова – це вияв його семантики, це **причина** його появи у певному місці висловлювання, що формується у дискурсі, це **передумова** його використання" [8, 34-35]. Синтаксис демонструє наслідки вибраної людиною одиниці номінації, яка вже не аморфна, а, навпаки, точно осмислена у категоріально концептуальному плані: або предмета, або процесу, або ознаки, або орієнтира тощо, тобто як слово зі своєю мовною семантикою, що існує до мовлення. Тому абстрактні іменники зі значенням стану використовуються мовцем на позначення "внутрішнього ("фізичного" і "психічного")" [16, 69] стану, а отже, виступають частиною присудка (навіть при повнозначному дієслові): *Миські пожильці скніли в безвихідній нудьзі* (Б.Антоненко-Давидович, 346); *Макар Іванович бігав по хаті в сильному роз'ятренні* (М.Коцюбинський, 168); *Завканц шойно тільки вийшов із того недорікуватого стану, коли на нього можна було б зовсім не вважати* (Б.Антоненко-Давидович, 176); конкретні іменники позначають "зовнішній вигляд" [16, 69]: *Сапіга тоді ходив з бородою* (Є.Дудар, 315) тощо.

Н.О.Каламова, досліджуючи перехідність частин мови, звертає увагу на те, що "при переході однієї частини мови в іншу відбувається "підрівнювання" форми, хоча зовнішньо ця остання не змінюється" [5, 56]. У синтаксичному плані таке підрівнювання також спостерігається. Це стосується змін валентності іменника, що виступає у ролі предиката. Так, у реченні - *Я вже п'ять літ із братом у процесі за хату* (Лесь Мартович, 170) виділена форма місцевого відмінка навіть без дієслівної зв'язки приєднує темпоральну обставину **п'ять літ**; у реченні *І вона ["керівна сила"] в парламенті ще у переважаючій більшості* (Є.Дудар, 140) предикативна частина **у переважаючій більшості** потребує локативного поширювача **в парламенті**.

Конструкції з присудком, вираженим повнозначним дієсловом у ролі зв'язки й іменною частиною-формою непрямого відмінка, видозмінюються залежно від семантики субстантива-предиката. Так, у реченні *Хіба він не ходив у делегації від з'їзду до київського коменданта Оберучева вимагати не чинити перешкод українізації військових частин* (Б.Антоненко-Давидович, 423) присудок **не ходив у делегації від з'їзду** приєднує дві обставини: локативну та цільову (без іменної частини вживання названих обставин не було б можливим, адже семантика дієслова не передбачає мети).

Трапляються випадки, коли власне іменна частина потребує додаткового поширення: *Але Павлик не в силі збагнути тієї думки* (Є.Концевич, 6), проте частіше атрибути, наявні у складі іменної частини присудка, не просто зумовлені валентністю означуваного іменника (атрибут – не обов'язковий член речення) – вони становлять невід'ємну частину значення предикативної ознаки і "одержують властивість обов'язковості при утворенні семантико-граматичного предиката" [4, 26]. Пор., наприклад, речення *Другого дня Аркадій Петрович прокинувся в поганім настрої* (М.Коцюбинський, 285) – *Другого дня Аркадій Петрович прокинувся у настрої*; *До обіду вона з'явилася в наймоднішому одязі* (Є.Дудар, 84) – *До обіду вона з'явилася в одязі*. Отже, оскільки присудок позначає єдину "цілісну предикативну ознаку" [14, 238], то прикметник (або форма непрямого відмінка субстантива, інфінітив) у іменній частині становить необхідний інформативний елемент, зумовлений комунікативними потребами висловлювання.

Дослідники історії мови доводять, що для прикметників постпозиція означала не лише атрибутивну, але й предикативну функцію. Це ж явище властиве й сучасній мові, хоча й деякі вчені (О.О.Шахматов, В.М.Мігірін) звертають увагу на те, що означення позначає позачасову ознаку, а присудок – обмежену певними часовими рамками. Також у синтаксичну позицію присудка можуть транспонуватися обставини, які, займаючи постпозицію відносно підмета, набувають ознак предиката: *Нам не треба сварки, ми в злагоді* (Лесь Мартович, 145); *Поплазує до тієї, яка в більших достатках і вигоді* (Є.Дудар, 25). Щодо ролі потенційного дієслова у аналізованих конструкціях, то переконливою є думка Г.О.Золотової. Дослідниця доводить, що у таких реченнях дієслівний компонент можливий, проте не обов'язковий: "предикативне поєднання двох іменних форм без дієслова достатньо для утворення предикативного мінімуму... Поєднання першої іменної форми з дієсловами недостатні...: вони не містять повідомлення про предикативну (предицируемую) ознаку" [3, 192]. Дійсно у реченнях *Раз роблять ставку – значить, я у виграшній позиції* (Є.Дудар, 7); *Все в найкращих традиціях* (М.Соколян, 118) у функції зв'язки можливими є дієслова **перебувати** (1,2

прикладі) і **зробити** (3). Проте чітко простежується їхня граматикалізація – їх можна замінити абстрактним дієсловом **бути** [пор. 6, 33], а тому доцільно говорити про абсолютну синтаксичну трансляцію іменної форми у позицію присудка.

Іноді трапляються присудки зі зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом *Скажи, аби зараз прийшли, бо я зlodія маю в руках* (В. Стефанік, 166). Але й у подібних реченнях дієслово зазнає граматикалізації.

На особливу увагу заслуговують такі конструкції, як *Решта жінок ішла з відкритими обличчями* [без паранджі] (Б. Антоненко-Давидович, 540). За традиційними поглядами словоформа з **відкритими обличчями** виступає обставиною способу дії. Проте, зважаючи на дефініцію обставини як це другорядного члена речення, що характеризує дію, процес, стан, ознаку чи вказує на умови, за яких вони відбуваються [18, 100]), переконливішим є твердження про те, що це частина іменного присудка, оскільки вона характеризує передусім не дію суб'єкта, а сам суб'єкт, вступаючи у подвійний зв'язок: $N_1 \leftarrow \text{прер} N_5 \rightarrow V_{\text{fin}}$ – **решта жінок ішла** – якими? – **з відкритими обличчями**. Ті ж зауваження стосуються речень *Хоч і чудно було старій, що узбечки ходили в самих сорочках, без спідниць* (Б. Антоненко-Давидович, 505); *Ось стоїть цей Радченко на кущих ногах* (Б. Антоненко-Давидович, 85); *Сьогодні Романа прийшла у тому ж інститутському платті* (В. Лис, 58). Виділені словоформи іменників є додатковою атрибутивно-предикативною ознакою суб'єкта, названого у підметі. С. Г. Чорнобривець визначає аналізовані іменникові форми як члени речення з подвійним зв'язком. Дослідник кваліфікує їх як іменні присудки, проте зауважує, що іменна частина в предикатах виражає ознаку суб'єкта (об'єкта), як “тимчасову минушу властивість, положення у просторі” [16, 69], що виявляється одночасно з дією, вираженою предикатом.

Іноді у синтаксичну роль присудка можуть транспонуватися й непрямі додатки: *Мені здається, суть не в “міліціонері”, а в чомусь іншому* (Б. Антоненко-Давидович, 109). Проте навіть щодо таких конструкцій можна констатувати, що вони мають атрибутивний відтінок.

На особливу увагу заслуговують конструкції, у яких іменний присудок виражений формулою $\emptyset (V_{\text{fin}}) + \text{прер} (в) N_6$. У ролі основної частини у них виступає абстрактний іменник зі значенням стану (**настрій, гумор** (у значенні **настрій**), **розпач, розпука, гарячка** тощо): *В той час був саме в розквіті неп* (Б. Антоненко-Давидович, 333); *- Ти й сам вранці спиш як байбак, якщо в іншому гуморі* (Є. Кононенко, 51). Дослідники схиляються до думки, що дієслівний присудок “програє” порівняно з іменним у вираженні різноманітних особливих рис значення, у засобах вираження тощо. Саме тому, крім дієслів, значення стану виражають різні предикативи: **сумно, шкода, боляче** тощо. Проте й вони не можуть охопити усе багатство відтінків психологічного стану людини. Часто це значення може бути виражене формою місцевого відмінка з прийменником **в(у)**: *- Нічого подібного! – рішуче заперечив професор, який був сьогодні в ударі* (Б. Антоненко-Давидович, 325); *Я в захопленні* (В. Пеунов, 151); *Ваші діти вже в безпеці!* (Я. Валетов, 31). Такі присудки характеризовані постійною відтворюваністю у мові. Відсутність зв'язки лише підкреслює те, що основне предикативне значення перебирає на себе іменникова форма. Подібно до простих дієслівних присудків або предикативів стану, аналізовані іменні присудки здатні приєднувати обставинні другорядні члени речення, зокрема темпоральні й каузальні, рідше локативні, що містять вказівку на тривалість стану або на причину його зміни: *Навіть через багато років мати Ракші була від Генерала у захваті* (О. Ульяненко, 112); *Там, на майдані, танець саме у розпалі* (М. Коцюбинський, 194).

Конструкції з абстрактними і конкретними іменниками у ролі основної частини виявляють деяку своєрідність. Присудок, виражений конкретним іменником, репрезентує атрибутивно-предикативні або об'єктно-предикативні відношення, а абстрактним – стан. Пор.: *Були вони [заробітчани] всі в лаптях і серм'ягах* (Б. Антоненко-Давидович, 195); *Євген був у студентській уніформі* (Б. Антоненко-Давидович, 280) – *Чесно скажу, я не в захваті...* (М. Соколян); *Іван Євграфович був у такому доброму настрої, що не спитав сина, куди й для чого той витратив із даних йому грошей аж три карбованці* (Б. Антоненко-Давидович, 382); *Мічучкін був тоді у стані невагомості* (Є. Дудар, 36). Отже, подібні присудки можна вважати спеціалізованими формами вираження значення стану разом з дієсловами стану і предикативами.

Складніші семантичні зв'язки можна простежити у присудках, побудованих за тією ж формулою, у яких, проте, в ролі зв'язки виступає повнозначне дієслово: *Писали Ви цей твір не при повному здоров'ї* (Є. Дудар, 76). Ця конструкція передає ускладнену предикативну ознаку: позначає одночасно дію і стан суб'єкта. Звичайно, іменникову форму у більшості випадків можна трансформувати у відповідний дієприкметник або побудувати складнопідрядне речення. Проте такі перетворення спричинять часткове або й повне руйнування семантики висловлювання. Наприклад, у реченні *А малий роззявив рота й заціпенів у захваті* (Б. Антоненко-Давидович, 447) заміна

словоформи у **захваті** на синонімічний дієприкметник **захоплений** призведе до зміни логічної побудови судження, оскільки вираз **роззявити рота** стосується передусім стану здивування, а **заціпеніти** можна від страху або від захоплення, тобто йдеться про зміну стану суб'єкта (пор. *Миша Чернишов застиг у неприродній позі* (Б.Антоненко-Давидович, 86): застигнути – синонім до заціпеніти. Про зв'язок прийменниково-іменникової форми саме з дієслівною формою **заціпенів** свідчить ще й те, що при перетворенні зазначеного речення на складнопідрядне: *А малий роззявив рота і заціпенів, коли захопився* – семантика підрядної частини розкладається на кілька елементів (причини, умови, часу), втрачаючи основний логічний акцент. Отже, у проаналізованому реченні мова йде про два предикати: один на позначення зовнішнього стану, супроводжуваного внутрішніми змінами, інший – на вираження психологічного стану.

У реченні *Тихович бігає по хаті в нервовому роздратуванні* (М.Коцюбинський, 221) словоформа **в нервовому роздратуванні** синонімічна дієприкметникові **роздратований**. Проте вживання атрибутивного поширювача суб'єкта не зовсім відповідатиме інформативності висловлювання, оскільки винесення прийменниково-відмінкової форми до складу присудка не лише передає стан суб'єкта. Ця форма контамінує значення стану з частковим причиновим значенням, тобто значення стану супроводжується його каузацією: *бігає* яким? і з якої причини? Постпозиція словоформи **рер** (**в, на**) № лише підкреслює тісніший семантичний зв'язок із дієслівною частиною складеного присудка.

Проте у більшості випадків зміни лексичного складу речення можуть бути неможливими. В одних випадках тому, що прийменниково-іменникові форми не мають простих дієприкметникових відповідників: *Іван Євграфович у тяжкому роздумі заходив по кімнаті* (Б.Антоненко-Давидович, 375); *Поважно прикриває [чоловік] очі повіками, збирає шкіру на лобі в гармошку, слухає* (П.Загребельний, 290); в інших – тому, що утворюють з дієслівною зв'язкою єдине семантичне ціле: *Весь лівий блок стоїть на комуністичних позиціях* (Є.Дудар, 154).

Це ж стосується речень із нульовою зв'язкою: *А все життя – як на манежі* (Є.Дудар, 15). Трапляються випадки, коли іменна частина легко замінюється предикативним дієприкметником: *Пан писар був у клопоті* (М.Коцюбинський, 195) – *Пан писар був заклопотаний*. Проте форма місцевого відмінка залишається найбільш продуктивною для позначення стану. Пор.: *На той час мої односельці були молодшими і при добрій пам'яті* (ЛУ).

Отже, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок: для української мови властива синтаксична, а не морфологічна транспозиція. Одним із найпоширеніших різновидів транспонування є перехід відмінкових форм іменника у позицію предиката (іменного присудка). Для деяких типів присудка, виражених повнозначним дієсловом і формою непрямого відмінка з прийменником, транспозиція пов'язана передусім з атрибутивними відношеннями. Предикати, виражені нульовою зв'язкою (або особовими формами дієслова **бути**) й формою місцевого відмінка абстрактних іменників, зазнаючи регулярного транспонування у позицію присудка, функціонують як спеціалізовані форми вираження стану. Подальший науковий пошук може бути спрямованим на з'ясування особливостей присудків, виражених фразеологізмами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І.Вихованець, К.Городенська; За ред. І.Р.Вихованця. – К.: Унів. в-во „Пulsари”, 2004. – 400.
2. Вихованець І.Р. Транспозиція / Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., М.П. Зяблюк та ін. – К., 2004. – С. 692.
3. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
4. Іваницька Н.Л. Формально-граматичне і семантико-граматичне моделювання структури простого речення (на матеріалі двоскладних речень української мови) // Мовознавство. – 1986. – № 1. – С. 20 – 27.
5. Каламова Н.А. К вопросу о переходности одних частей речи в другие // Русский язык в школе. – 1961. – № 5. – С. 56 – 59.
6. Ковбаса Н.Л. Розрізнення синтаксичних валентностей дієслівних зв'язок у іменному складеному присудку (за дистрибутивно-трансформаційними ознаками) // Мовознавство. – 1969. – № 6. – С. 31 – 37.
7. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. – М., 1987. – 115 с.
8. Кубрякова Е.С., Гуреев В.А. Конверсия в современном английском языке // Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 33 – 38.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. Н.В.Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

10. Лукин М.Ф. Критерии перехода частей речи в современном русском языке // Филологические науки. – 1986. – № 3. – С. 49 – 57.
11. Мигирин В.Н. Отношения между частями речи и членами предложения // Филологические науки. – 1959. - № 1. – С. 130 – 140.
12. Мигирин В.Н. Процессы переходности на уровне членов предложения // Филологические науки. – 1968. – № 2. – С. 41 – 52.
13. Плющ М.Я. Грамматика української мови: У 2 ч. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Підручник. – К.: Вища школа, 2005. – 286 с.
14. Русская грамматика / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Изд-во «Наука», 1980. – 712 с.
15. Хант Г.О. Конверсія на синтаксичному рівні як один із проявів мовної економії в сучасній німецькій мові [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2006/06hgosnm.zip>.
16. Чорнобривець С.Г. Член речення з подвійним зв'язком із значенням стану // Мовознавство. – 1983. - № 3. – С. 69 – 71.
17. Шапиро А.Б. К учению о второстепенных членах предложения в русском языке // Вопросы языкознания. – 1957. – № 2. – С. 71 – 85.
18. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 408 с.

The article deals with the transposition on the syntactic level, peculiarities of this process in the modern Ukrainian language. It analyses the transposition of the case forms of nominal into position of compound nominal predicate.

Key words: transposition, translation, transition, syntactic position of predicate.

Л.О.Харченко

ВАЛЕНТИСНЕ ВИРАЖЕННЯ ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ

У статті аналізується семантика дієслівної лексики на позначення назв емоцій і почуттів людини в аспекті їх валентисного потенціалу, особливостей функціонування в простому елементарному реченні.

Сучасний стан розвитку української мовознавчої науки позначений посиленою увагою до функціонування лексико-семантичних груп дієслів з погляду виявлення їх семантики й адекватного вираження її в структурі речення. Робляться спроби опису семантики дієслів емоційного стану особи та контекстуальної зумовленості варіювання смислів у структурі речення за ознакою конструктивності / деструктивності (Л.І.Ніколаєнко), за оцінним значенням “позитивні/негативні” (О.М.Вольф) тощо.

Конструктивно дієслова лексико-семантичного поля емоційного стану, що є предметом дослідження у пропонованій статті, можуть бути репрезентовані як одновалентні, так і двовалентні, напр.: *Я люблю і Я люблю світанки, аби були великі і пишні квіти, а не якесь дрібнизначне, - викидає оберемок айстр на стежку (М.Матіос); - Агій на таке чудо! Усі допитуються, у кого взяла та в кого... ще наврочать мені врожай, - не розгинаючись від грядки, відповідає – нібито сердиться – Марія (М.Матіос) і Вона сердиться на нього.* Особливістю двовалентних дієслів лексико-семантичного поля (ЛСП) емоційного стану полягає в тому, що, на відміну від одновалентних дієслів, двовалентність має чітко виражену об'єктну спрямованість, пор.: *Посміялися в селі, побідкалися та назвали Степана дурним забули (М.Матіос) і Її взяла злість, що всім байдуже про те лихо, а їй самій прийшлося бідкатись за всіх (І.Нечуй-Левицький).* Емоційний стан, наявність якого є основоположною при виникненні розглядуваного типу відношень, властивий лише живим істотам. Незаперечним є той факт, що, незважаючи на певну невмотивованість та неконтрольованість переважної більшості емоційних відношень, почуття все ж мають раціональний елемент. Можна сказати, що сам факт виникнення почуття є суто емоційним, але при детальному аналізі він виявляє раціональне обґрунтування, має, хоч і приховану, але реальну причину. Як раціональне, так і емоційне сприйняття світу властиве лише живим істотам. Так, для людини її почуття та емоційні відношення до інших предметів ґрунтуються на особистих, індивідуальних принципах, поглядах, уподобаннях.